

آثار فارسی سده هفتم در بنگال

محمد کلیم سه‌سرامی*

هنگامی که بنگال به دست اختیارالدین محمد بن بختیار در سال ۱۲۰۱ م (اواخر سده ششم هجری قمری) فتح شد^۱ زبان فارسی در زمینه بنگال ریشه عمیق گرفت، در سده هفتم هجری قمری بجز دو کتاب فارسی که از آثار یکی از بزرگترین علما این دوره می‌باشد کتابهای دیگر تاکنون به دست ما نرسیده است، نخستین شرح احوال مصنف را به طور اختصار تذکر می‌دهیم و پس از آن آثار فارسی‌اش را به رشته تحریر درمی‌آوریم.

شیخ شرف‌الدین ابوتوأمه یکی از علمای متبحر بوده است و در پیشرفت جامعه مسلمانان در بنگال سهم بیشتری دارد. شیخ در بخارا چشم به جهان گشود و در خراسان تحصیلات خویش را فرا گرفت، او در علوم دینی، فقه، احادیث، شیمی و علوم طبیعی مهارت وافر داشت، او در اوایل عهد سلطنت سلطان غیاث‌الدین بلبن (۱۲۶۰ م/۶۵۹ هـ) به دهلی وارد شد.

شاه شعیب در تألیف خود به نام «مناقب‌الاصفیا» که کتابی مهم و معاصر می‌باشد پیرامون شیخ شرف‌الدین ابوتوأمه می‌نویسد:

”در آن دوره شهرت دانشمندی، پاکبازی و تبخر علمی مولانا اشرف‌الدین (شرف‌الدین) توأمه نه تنها در خطه‌های عربی هند بلکه در عرب، ایران و دیگر ممالک انتشار یافته، او در تمام علوم دسترسی کافی داشت، حتی در شیمی و

* استاد فارسی دانشگاه راجشاهی، بنگلادش.
۱. تاریخ فرهنگی بنگال، مجلد اول، ص ۴۷.

علوم طبیعی، مردم دانشمند در علوم مذهبی از او مشورت می‌کردند و مردم عمومی که شامل امراء و اعیان هم می‌باشند با او علاقه بیشتری داشتند^۱. درباره تاریخ ورود مولانا شرف‌الدین ابوتوامه به سنارگاؤن بین تذکره‌نگاران و مؤرخان اختلاف است، ولی بین سال ۶۸۳-۶۷۷ هـ/۱۲۸۴-۱۲۷۸ م می‌توان تعیین کرد^۲.

در این دوره سلطان مغیث‌الدین (طغرل فرماندار لکهنوتی از سلطنت دهلی سر به‌طغیان برآورد و به سال ۱۲۸۱ م (۶۸۰ هـ) به دست سلطان غیاث‌الدین بلبن فرار کرد و سپس معزول گردید، و سپس پسر بلبن بغرا خان به فرمانداری بنگال مأمور شد. شیخ شرف‌الدین ابوتوامه در سنارگاؤن با خانواده خود اقامت پذیرفت، و به تبلیغات دینی و تدریس مذهبی مشغول شد، تعداد کثیری از دانشجویان بنگال و شمال هند در محضر وی کسب علم کردند، مولانا شرف‌الدین در سنارگاؤن یک مرکز تربیتی علوم اسلامی و یک خانقاه جهت استفاده بی‌نویان آن دیار تأسیس کرد و در سال ۷۰۰ هـ/۱۳۰۰ م از این جهان رخت سفر بر بست و در سنارگاؤن مدفون گردید. مولانا شرف‌الدین ابوتوامه صاحب تصانیف هم بود. از آثارش «مقامات» مهم‌ترین می‌باشد که درباره موضوع تصوف در بنگال در اواخر قرن هفتم هجری قمری تألیف گردیده است، کتاب مزبور در هند، پاکستان و بنگلادش دارای شهرت چشم‌گیر بود، و در حلقه علمای و صوفیه از لحاظ موضوع اهمیتی پرارزش داشت. اطلاع بیشتری پیرامون «مقامات» در دست نیست، زیرا که نسخه‌های خطی و چاپی این کتاب در حال حاضر در هیچ کتابخانه‌ای پیدا نیست، البته از مکتوبی که در زیر نقل می‌شود و در یک مجموعه خطی به نام «ترس‌الائین الملکی»^۳ محفوظ مانده اطلاعی برای یافتن نسخه مقامات و رسیدگی به آن می‌توان استفاده کرد.

۱. اقتباس «مناب‌الاصفیاء» در حاشیه مکتوبات صدی، ص ۳۳۹.

۲. تاریخ اجتماعی بنگال، ص ۷۰.

۳. ترس‌الائین الملکی (خطی)، انجمن آسیائی بنگال، برگ ۱۱.

۱. مکتوب ۳۴: "این مکتوب به جانب ملک الامرا السادات ناصرالحق والدین مقطع لاهور از برای طلب نسخه مقامات (مولانا استاذالعلم شرفالدین توامه علیه الرحمه) در قلم آمد."

۲. مکتوب ۳۵: "این مکتوب نیز به جانب سیدالسادات ناصرالحق والدین بعد رسیدن نسخه مقامات در قلم آید."

کتاب دیگر از آثار فارسی سده هفتم در بنگال که اسمش «نام حق» است اثر یکی از مریدان مولانا شرفالدین ابوتوامه می باشد که دارای صد و هشتاد بیت و دو باب است، علاوه از این در آغاز کتاب سه باب مربوط به حمد و لغت و دیباچه مؤلف و در آخر کتاب «خاتمه» نیز شامل است که در آن تاریخ تدوین کتاب را مؤلف به رشته نظم درآورده است، کتاب مزبور مختصری است و مشتمل بر ۱۸ صفحات می باشد، این کتاب نخستین بار در بمبئی به سال ۱۸۸۵ م (۱۳۰۳ هـ)، بار دوم در کانپور به سال ۱۹۱۳ م (۱۳۳۲ هـ) به چاپ رسید.